

حفاظت از محیط زیست بسیج ملی می‌طلبد

مصطفی مهاجرانی

مشاور مدیریت سیستم و اقتصاد

سازمان برنامه و بودجه

حفاظت از محیط زیست و تلاش برای بهینه زیستن انسان، دلمشغولی بوده که از سالیان پیش، سازمانهای دولتی درگیر با مسائل زیست محیطی، اشخاص و متولیان امور را به تکاپو واداشته است تا از طریق برپایی نشستهای مختلف جهانی، ابعاد بین المللی مسأله آلودگیهای زیست محیطی را مورد کنکاش علمی و کارشناسانه قرار داده، بهترین و ساده ترین راه حل های ممکن را در جهت زدودن و یا حداقل، کاهش آثار آلودگیهای زیست محیطی پیدا کنند. این مقاله، با نگاهی به فعالیتهای بین المللی در جهت کاهش آلودگیهای زیست محیطی — همچون نشست استکهلم، کنفرانس ریو و... — تلاشهای زیست محیطی انجام گرفته در ایران را مورد بررسی قرار می دهد.

نگاهی به پیشینه جهانی فعالیتهای زیست محیطی

انقلاب کشاورزی حاصل کوشش هزاران ساله بشر برای بهبود زندگی بود که منجر به قهر و غلبه انسان بر طبیعت شد. تا مدتها انسان سرمست از این پیروزی ظاهری خود بود و عواقب شوم این قهر و غلبه نادیده گرفته شد. شدت آلودگیهای مختلف به گونه ای بود که پیران سران بر آن شدند تا چاره ای اندیشه کنند. مقرر شد که کنفرانسی بر پا کنند و مسائل موجود در زمینه آلودگیهای محیط زیست را مورد بحث و بررسی قرار داده چاره ای برای آن بیابند.

نشست استکهلم در سال ۱۹۷۲ میلادی در زمینه حفاظت از محیط زیست بر قرار شد. نتیجه کلی حاصل از این نشست این بود که انسان همه جا به صورت فزاینده ای با سلسله ای از مسائل دشوار روبه روست که معدودی از آنها عبارتند از: آلوده شدن بیش از حد محیط زیست انسانی، امحاء بی رحمانه محیط طبیعی و تنزل کیفیت زندگی انسانها. خانم ایندرا گاندی نخست وزیر فقید هندوستان که از سردمداران مؤثر نشست استکهلم بود در پایان مقاله ای تحت عنوان «علم و محیط زیست» وضع محیط زیست را در سال ۱۹۷۲ میلادی چنین ارزیابی می کند: «انسان با خودبینی که نتیجه دانش و تواناییهای فزاینده است، وابستگی خود به زمین را فراموش، و آمیزش خود را با زمین کم کرده است. او چندی است

گوشش را بر زمین نمی گذارد تا زمین اسرارش را به گوش او بخواند. او پیوند خود را با عناصر گسسته و منابعی که میراث میلیونها سال تکامل موجود جاندار و بی جان هستند هدر می دهد؛ منابعی که پشتوانه درونی مانند زمین، آب، هوا، گیاهان و جانوران دارد. این درک سست و ضعیف در رابطه با طبیعت یک احساس مکانیکی در او به وجود آورده و مخرب میراثهای او بوده است. بنابراین، وقتی به حفاظت از محیط زیست می اندیشیم این سؤال پیش می آید که آیا انسان خود دارد به راهی می رود که باید به نجاتش کوشید؟^۱»

در جای دیگر این مقاله خانم گاندی می گوید: «بسیار خودمان را به عنوان حکومتها و شهرونها مقصر بدانیم که فرصتهای ارزنده ای را برای کمک به انسان از دست داده، آن را بی ثمر کرده و از بین برده ایم. ما نه تنها این فرصتها را برای جبران کمبودهایی که ممکن است در زمین باشد مغتنم شمرده ایم بلکه منابع آن را هم تهی ساخته ایم، چرا؟ برای منافع زودگذر، راحتی جسمی یا برای چیزهایی که ما را به زودی خسته می کند. غنی از روی طمع و فقیر از روی نیاز در تاراج ذخایر زمین بی پروا بوده اند و اکنون هم درباره کاهش سریع آنچه برای شیوه زندگی و حتی برای حیات اساسی است دلواپسی شدیدی وجود دارد» در چنین وضع آشفته ای خطاری جدی در زمینه وضع بحرانی محیط زیست به بشریت

دستور کار ۲۱ از همه ملت‌ها خواست تا راهبرد ملی خود را تدوین و به اجرا گذارده بر نامه‌ریزی و سیاستگذاری برای توسعه پایدار را به انجام رسانده و آمادگی مقابله با چالش پیش روی بشریت را داشته باشند.

ارتقاء کیفیت زندگی انسانها، حفاظت از محیط زیست را یک وظیفه عمومی تلقی نموده آلودگی و تخریب محیط زیست را ممنوع اعلام کرده است. شاید قانون اساسی ما اولین قانون اساسی در جهان باشد که یک اصل آن اختصاص به محیط زیست دارد. گرچه هنوز این اصل مورد بحث و بررسی عموم قرار نگرفته و در واقع به طور کامل به اجرا گذارده نشده است. اجرای این اصل به طور قطع احتیاج به همکاری و همفکری ملت و دولت دارد. تا زمانی که این تکلیف مشترک تشریح نگردیده و به طرفین تفهیم نشده نمی‌توان انتظاری متناسب برای رفع آلودگیها داشت.

نگاهی به کنفرانس ریو و عملکرد آن

کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون محیط زیست و توسعه که از ۳ تا ۱۴ ژوئن ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو (برزیل)، برگزار گردید با توجه به وضع محیط زیست جهان و عملکرد دولتها و ملت‌ها، بیانیه نشست استکهلم را پیرامون حفاظت از محیط زیست انسان مورد تأیید قرار داده، هدف از کنفرانس ریو را ایجاد همکاری جدید و برابر جهانی از طریق به وجود آوردن سطح نوینی از تشریک مساعی میان دولتها و ملت‌ها، تلاش در جهت نیل به توافقات بین‌المللی — که منافع همگان را محترم می‌شمرد — دانسته است.

در کنفرانس ریو، دو سند بسیار مهم ارائه شد: یکی بیاینه ریو که متضمن ۲۷ اصل بود که مربوط به حقوق و مسؤولیتهای ملت‌ها و دولتها بود و دیگری دستور کار ۲۱ این اسناد است که افکار جدیدی در خصوص توسعه پایدار انسانی مطرح کرد و منعکس‌کننده تعهدات سیاسی در بالاترین سطح و آگاهی عمومی در زمینه نیاز به همکاری وسیع با توجه به محیط زیست و توسعه می‌باشد. دستور کار ۲۱ از همه ملت‌ها خواست تا راهبرد ملی خود را تدوین و به اجرا گذارده برنامه‌ریزی و سیاستگذاری برای توسعه پایدار را به انجام رسانده و آمادگی مقابله با چالش پیش روی بشریت را داشته باشند. در نتیجه، اجرای دستور کار ۲۱ نه تنها به هر کشور کمک می‌کند مسیر توسعه پایدار را هموار نماید، بلکه فراراهی خواهد بود برای همکاریهای بین‌المللی، توسعه اقتصادی

داده شد. محتوای این اخطار آنچنان نگران‌کننده بود که کشورهای صنعتی که خود مسبب بسیاری از این آلودگی هستند تقبل کردند که ۷/۰ درصد از درآمد ملی خود را در اختیار کشورهای در حال توسعه برای بهبود وضع محیط زیست آنها قرار دهند.

بیست سال بعد

در فاصله بین دو نشست استکهلم و ریو (اجلاس زمین) جو سیاسی جهان بر اثر عملکرد بسیار ناموفق حفاظت از محیط زیست دگرگون شد و افق تیره و تاری در مقابل انسان قرار گرفت. ذخایر زمین بی‌پروا از بین برده شد. در این فاصله علاوه بر تاراج ذخایر زمین، جنگهای ناحیه‌ای و بین‌المللی بسیاری به وقوع پیوست. در این فاصله همچنین، جمعیت جهان حدود ۱/۸ میلیارد نفر افزایش یافته که ۱/۶ میلیارد نفر آن مربوط به کشورهای در حال توسعه است. این در حالی است که نزدیک به یک میلیارد نفر در فقر و گرسنگی شدید به سر می‌برند. یک برآورد مقدماتی نشان می‌دهد که اگر بخواهند فقط «غذای بخور و نمیر» برای این یک میلیارد نفر تأمین کنند ۳۰ دلار برای هر نفر در سال ضروری است. این مبلغ اگر چه در قبال ضایعات مصرف کشورهای پیشرفته رقم بسیار ناچیزی است ولی به هر حال به حدود ۳۰ میلیارد دلار نیاز است که تقریباً محلی برای تأمین آن وجود ندارد.

در همین فاصله، نزدیک به ۲۰۰ میلیون هکتار از جنگل‌ها از بین رفته است. مواد شیمیایی که حاصل عملکرد غیرمسئولانه انسانهاست به لایه اوزون صدمه زده و بیش از یکصد و سی میلیون هکتار به سطح کویرها و بیابانهای جهان افزوده شده است. ۴۸۰ میلیون تن از بهترین خاکهای زراعی شسته شده و از دست رفته است. هزاران گیاه و حیوان، دیگر وجود خارجی ندارد. گازهای گلخانه‌ای بیش از ۲۰ درصد افزایش یافته است. یکی از تحولات عمده‌ای که بین دو کنفرانس اتفاق افتاد تهیه و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بود. اصل پنجاهم این قانون مربوط به محیط زیست است که مقرر می‌دارد درک اهمیت حیاتی سلامت محیط زیست و نقش خردمندانه و متناسب از منابع طبیعی و

در جهان امروز محیط زیست زیربنای تمام فعالیتها از جمله فعالیتهای اقتصادی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، فن آورانها، کشاورزی، صنعت، منابع طبیعی، قوانین و مقررات، سازمانها، و کنوانسیونهای بین المللی مرتبط با توسعه پایدار... به شمار می رود.

سرپرست و محیط زیست بهتر.
بیست سال بعد از نشست استکهلم، بررسیهای انجام شده نشان داد که کشورهای پیشرفته فقط حدود نیمی از تعهدات خود را پرداخت کرده و بقیه را به بعد موکول ساخته اند؛ بعدی که زمان مشخصی برای پرداخت تعهدات آنها موجود نیست. به عبارت دیگر، می پذیرند که تعهد کرده اند ولی زمان پرداخت را نمی خواهند تعیین نمایند. یکی از جلسات این کنفرانس مربوط به امور مالی بود یعنی مشخص کردن وضع پرداخت کشورهای پیشرفته. ۱۲۷ کشور به رهبری گروه ۷۷، چهار روز تمام به دنبال آن بودند تا تاریخ پرداخت بدهی کشورهای پیشرفته را مشخص نمایند ولی متأسفانه آنها بدهی را قبول داشتند ولی زمان پرداخت را به هیچ وجه تعیین نمی کردند.

سرپرست و محیط زیست بهتر.
بیست سال بعد از نشست استکهلم، بررسیهای انجام شده نشان داد که کشورهای پیشرفته فقط حدود نیمی از تعهدات خود را پرداخت کرده و بقیه را به بعد موکول ساخته اند؛ بعدی که زمان مشخصی برای پرداخت تعهدات آنها موجود نیست. به عبارت دیگر، می پذیرند که تعهد کرده اند ولی زمان پرداخت را نمی خواهند تعیین نمایند. یکی از جلسات این کنفرانس مربوط به امور مالی بود یعنی مشخص کردن وضع پرداخت کشورهای پیشرفته. ۱۲۷ کشور به رهبری گروه ۷۷، چهار روز تمام به دنبال آن بودند تا تاریخ پرداخت بدهی کشورهای پیشرفته را مشخص نمایند ولی متأسفانه آنها بدهی را قبول داشتند ولی زمان پرداخت را به هیچ وجه تعیین نمی کردند.

نتیجه گیری

انسان به عنوان اشرف مخلوقات ثروت واقعی هر کشوری را تشکیل می دهد. برای حفظ این ثروت عظیم و واقعی باید شرایطی فراهم گردد تا انسان از عمر طولانی، زندگی سالم و سازنده بهره مند شود. به دنبال رفاه مادی و ثروت مالی رفتن به قیمت از بین بردن تمام منابع خدادادی و بدون رعایت تعادلها، لازم، در واقع اعلام جنگ علیه منزلت انسانی است. پس، باید آیینی تدوین گردد تا این تکلیف مشترک دولتها و ملتها کاملاً روشن و مشخص شده و هر چه زودتر به اجرا در آید. آرزوی نهایی همه شهروندان است که مسؤولان آگاه، به دنبال فراهم کردن شرایط لازم برای مشارکت دادن هر چه بیشتر مردم در این زمینه بوده و همه اقشار مردم این سرزمین از محیط زیست سالمی برخوردار شوند.

پانویس

۱- گزیده مسائل اقتصادی و اجتماعی. مترجم: دکتر مرتضی هنری شماره ۲۸، ۱۳۶۴/۱۰/۱۶، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

اقدامات بعد از کنفرانس ریو در ایران

با آنکه نزدیک به پنج سال است که از برگزاری اجلاس ریو می گذرد و تکالیف ملتها و دولتها کاملاً روشن و مشخص شده و سران کشورها هم آنچه در بیانیه ریو و در دستور کار ۲۱ آمده پذیرفته و بر آن صحه گذارده اند و می بایستی که راهبرد ملی حفاظت از محیط زیست را هر یک از کشورها تهیه و به تصویب مراجع قانونی و مردم هر کشور برسانند، در کشور ما نیز مؤسسات بین المللی از قبیل برنامه عمران ملل متحد، برنامه محیط زیست ملل متحد، صندوق ذیربط در بانک جهانی از هیچ کمک مالی و تخصصی فروگذار نکرده اند و از همکاری ۱۹ گروه از متخصصان ایرانی شامل متخصصان حفاظت محیط زیست، سازمان برنامه و بودجه، وزارتخانه های امور اقتصادی و دارایی، نیرو، کشاورزی، جهاد سازندگی، فرهنگ و آموزش عالی، فرهنگ و ارشاد اسلامی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مسکن و شهرسازی، صنایع، راه و ترابری، دانشگاههای تهران، صنعتی شریف، آزاد و تعدادی از سازمانهای غیر دولتی استفاده نموده و مجموعه جامعی از اطلاعات فراهم آورده و